

bare, furem posse bona, quae furatus est, retinere, et nihil omnino iniustum esse; quidquid enim sit, Deo permittente, evenit ¹.

107. At vero, potest, positis quibusdam circumstantiis, auctoritas per praescriptionem legitime possideri. Cum enim suprema auctoritas a Deo conferatur ad bonum publicum, merito Deus censendus est auctoritatem hanc illi conferre, quem societatis quamplurimum refert tamquam legitimum principem haberi. Iam tales aliquando sunt circumstantiae, ut societatis quamplurimum referat eum haberi legitimum principem, qui nullum habet titulum a praescriptione diversum. Et sane, fieri potest, ut maxima debeat subire pericula societas ex tentaminibus, quae fierent ad usurpatorem e solio deiciendum, et inde timenda sunt anarchia, rerum publicarum perturbatio, bella civilia, aliaque sexcenta et gravissima incommoda, absque forsitan ulla spe legitimum principem, vel eius successores in solium restituendi. Nemo autem non videt, quamplurimum referre, ut ea caveantur incommoda; quod aliter fieri non potest, nisi tamquam legitimum principem habendo, qui supremam potestatem facto obtinet ². Ex quibus etiam vides praescriptionem, ubi de suprema auctoritate agitur, non in gratiam usurpatoris, sed potius in gratiam populorum, tamquam legitimum titulum admitti.

¹ Subditi autem, quamvis iuvare usurpatorem, ut in sua possessione stabiliantur, prohibeantur; tamen legibus, quae ab ipso pro bono communi et ordine sociali feruntur, obtemperare tenentur. In hoc autem potius legitimo principi morem gerunt, qui id velle praesumitur; non autem usurpatori, qui, cum *per violentiam dominium surripit, non efficitur vere praelatus, vel dominus* (In lib. II Sent., Dist. XLIV, q. II, a. 2 sol.) Sane, « principibus saecularibus in tantum homo obedire tenetur, in quantum ordo iustitiae requirit. Et ideo, si non habeant iustum principatum, sed usurpatum . . . , non tenentur eis subditi obedire, nisi forte per accidens, propter vitandum scandalum, vel periculum »; ² ^a 2^{ae}, q. CIV, a. 6 ad 3.

² Vid. I. Blataircu, *Inst. phil.* t. II, pars 2, *Ethica specialis*, c. 2, art. 3, § 2, num. 3, punct. 3, quaest. 2, p. 218, 219, Burdigalae 1849.

ART. XI. De variis regiminis formis

108. Pro varietate subiecti, in quo potestas civilis determinatur, ac pro varietate iuris, quod ipsi competit quoad multitudinem dirigendam, variae distinguuntur regiminis formae.

109. Iam formae, ut aiunt, *elementares sunt monarchia, aristocratia, et democratia*. Regimen *monarchicum* illud est, in quo summa potestas penes unam physicam personam residet: *aristocraticum*, si penes optimates, aut concilium ex quibusdam eorum coactum: *democraticum*, si penes totius civitatis communitatem ¹. Ex harum simplicium regiminis formarum diversa collatione, aliae *mixtae* oriuntur, quae diversis subiacent immutationibus, prout singula elementa componentia diversa ratione supremam potestatem participant; atque generalim *repraesentativae* vocari solent.

110. Iam ex natura non determinatur haec, vel alia regiminis forma; atque per accidens, secundum peculiarem populi indolem, et morum conformationem, aliasque temporum et locorum diversas circumstantias, una, vel altera magis opportuna

¹ ¹ ^a 2^{ae}, q. XCV, a. 4 c. Quoniam vero numquam tota communitas potest esse subiectum supremae potestatis, formae regiminis ad *monarchiam, et polyarchiam* revocantur, cum numerica differentia inter multos de plebe, vel de optimatibus nequeat specificam formae regiminis diversitatem constituere, nam in utroque casu maior semper est pars eorum, qui sunt dumtaxat subditi (cf Haller, *Restauration de la science politique*, t. I, c. 20). Duae autem illae regiminis formae aliam ob rationem a se invicem differunt. Etenim in forma monarchica potestas cum illa persona, penes quam residet, identitatem habet; ac proinde monarcha, quamvis « non sit solutus quantum ad vim directivam eius (*legis*) »; tamen « dicitur esse solutus a lege quantum ad vim coactivam legis; nullus enim proprie cogitur a seipso; lex autem non habet vim coactivam, nisi ex principis potestate: sic igitur princeps dicitur esse solutus a lege, quia nullus in ipsum potest iudicium condemnationis ferre, si contra legem agat » (¹ ^a 2^{ae}, q. XCVI, a. 3 ad 3). Ast in regimine polyarchico, qui supremae potestatis sunt participes, duplici respectu sunt considerandi, nempe quatenus leges faciunt, aliaque exercent auctoritatis iura; et quatenus sunt tantum societatis membra. Iam quatenus huiusmodi sunt, nihil a ceteris differunt, ac proinde legibus subiciuntur, et, si eas violaverint, iudicari et puniri, aequae ac ceteri cives, possunt, nisi aliqua lege fundamentali cautum sit de modo speciali, quo habendi sint, ubi leges violaverint, qui supremam auctoritatem participant.

esse potest. Alia ex parte, cum in humanis rebus nihil sit, quod, spectatis omnibus adiunctis, tamquam optimum haberi queat ¹, in qualibet regiminis forma possunt interdum et quidem gravissima incommoda occurrere. Nihilominus, si res in se, et quatenus communiter contingere solet, spectetur, monarchia ceteris regiminis formis est praeferenda ².

111. Prop. *Melius est societatem civilem per unum regi, quam per plures.*

Prob. « Id, ad quod tendit intentio multitudinem gubernantis, est unitas, sive pax. Unitatis autem causa per se est unum: manifestum est enim, quod plures multa unire et concordare non possunt, nisi ipsi aliquo modo uniantur; illud autem, quod est per se unum, potest esse causa unitatis convenientius, quam multi uniti. Unde multitudo melius gubernatur per unum, quam per plures ³ ». Sane, eo perfectior est civilis societatis status, quo perfectius civium voluntates ad bonum commune conspirant; ex hac enim perfectiori voluntatum unione perfectior exturgit ratio ordinis, pacis et tranquillitatis, maior potentia, stabilitas et diuturnitas reipublicae. Atqui perfectior illa consensio in regimine monarchico praecipue elucet ⁴. Nam efficacius in officio continentur cives ab uno rectore, cui cum una sit voluntas, non multiplex, ut accidit quando rerum administrationi plures

¹ « In omni arte, vel studio, vel quavis scientia, vel in ipsa virtute optimum quidque rarissimum est »; Cic., *De Finibus*, lib. II.

² Cum de regno monarchico loquimur, non quidem despoticum regimen innuimus, in quo principes de vita et bonis subditorum pro arbitrio decernunt. Neque utrumque confundi potest ex iure regis a Samuele iussu Dei Iudaeis promulgato (*I Reg.*, VIII, 11 sqq.). Nam, ut advertit s. Thomas, « illud ius non debebatur regi ex institutione Divina, sed magis praenunciabatur usurpatio regum, qui sibi ius iniquum constituunt in tyrannidem degenerantes »; ¹ ² ^{ae}, q. CV, a. 1 ad 5. Quod adeo verum est, ut (*III Reg.*, XXI, 19) culpentur et morte puniantur Achab et Izabel, quod vineam Nabhot usurparint.

³ I, q. CIII, a. 3 c. Et *Contra Gentes*, lib. IV, c. 76, n. 3. « Optimum regimen multitudinis est, ut regatur per unum. Quod patet ex fine regiminis, qui est pax; pax enim et unitas subditorum est finis regentis: unitatis autem congruentior causa est unum, quam multi ».

⁴ « Unitas, aiebat s. Augustinus, unitatem servat »; *In Ps.* XXX, Serm. XX.

praeficiuntur, aequali semper tenore aguntur omnia; quemadmodum universus orbis ab unico et omnipotenti Deo constanti modo regitur: et insuper ubi est unus rerum moderator, in unum conspirant omnium studia, et vires populi in unum colliguntur, tantus non est ambitiosorum potentiorumque hominum factionibus et dissidiis locus ¹.

112. Cuius argumenti vim amplius illud confirmat, quod alia regimina eo melius dumtaxat illa assequuntur civitatis bona, quo magis eorum membra in moralem unitatem directionis ad invicem conveniunt, idest monarchici regiminis speciem exhibent: neque, cum ea bona in discrimen vocantur, aliud efficacius remedium communiter adhiberi solet, quam ad unum totam imperii vim conferendo. Quod significasse videtur Doctor noster, ubi inquit: « Manifestum est, quod plures multitudinem nullo modo conservant, si omnino dissentirent: requiritur enim in pluribus quaedam unio ad hoc, quod quoquo modo regere possint, quia nec multi navem in unam partem traherent, nisi aliquo modo coniuncti. Uniri autem dicuntur plura per appropinquationem ad unum. Melius igitur regit unus, quam plures, ex eo quod appropinquant ad unum ² ».

113. Accedit quod 1° regnum monarchicum magis assequitur similitudinem eius, quod est in natura, nam omne naturale regimen ab uno est ³; 2° Talis regiminis forma antiquissima est, atque magis congruit cum origine civilis potestatis, cuius primum germen in potestate paterna, ut diximus ⁴, existebat; 3° Difficilius est virtutem stabiliri in pluribus, quam in uno, qui, etsi prudentia careat, tamen

¹ « Quod, s. Gregorii Nazianzeni sunt verba, nullius imperio gubernatur, confusum est ac perturbatum: et quod a pluribus dominis et principibus administratur, factionibus dissidiisque obnoxium est »; *Oratio I de Filio*, quae tertia est *de Theologia*, Opp. t. II, Coloniae 1690.

² *De Regim. Princ.*, lib. I, c. 2.

³ *Ibid.* « In apibus, ad rem s. Hieronymus, principes sunt: grues unam sequuntur ordine litterato. Imperator unus est, iudex unus provinciae. Roma, ut condita est, duos fratres simul habere reges non potuit, et parricidio dedicatur »; *Ep. ad Rust. monachum*, Divi Hieronymi *Epistolae selectae*, opera Petri Canisii, lib. II, *Epist.* XIII, p. 227, Venetiis 1737.

⁴ Cf p. 148-149.

probos et prudentes consiliarios potest in gerendis negotiis adhibere.

114. Neque illud obstat, quod monarchia in tyrannidem converti potest. Nam in primis, « non minus contingit in tyrannidem verti regimen multorum, quam unius, sed forte frequentius ¹ ». Deinde minus exitiosa est tyrannis unius, quam saevum regimen multorum; quia facilius unius, quam multorum cupiditas divitiarum, hostilisque animus in subditos tandem expleretur, desineretque eis nocere. Atque « dissensio, quae plurimum sequitur ex regimine plurium, contrariatur bono pacis, quod est praecipuum in multitudine sociali: quod quidem bonum per tyrannidem non tollitur, sed aliqua particularia bona impediuntur; nisi fuerit excessus tyrannidis, quae in totam communitatem daesevit ² ».

115. Quod autem ad formas spectat, quas *representativas* dicunt, etsi reliquarum virtutes colligere ipsae speculative videantur, tamen, testantibus factis, quae ob oculos versantur, maxima usura, nec minima populorum infelicitate, omnium vitia colligunt ³. Satis sit hanc Romagnosii sententiam referre: « Constitutiones hodiernae omnes in falsitate fundantur, atque ad funestam illusionem reducuntur ⁴ ».

116. Nihil autem guberniis huiusmodi, etiam speculative spectatis, est cum regimine, quod s. Thomas *optimum* appellat, commixtum nempe ex rege, optimatibus, et populo ⁵. Etenim mixta regiminis forma, de qua sanctus Doctor loquitur, non est monarchia ex aristocratia, et democratia temperata, sed regnum, in quo suprema potestas penes unum residet, seu « unus praeficitur secundum virtutem, qui omnibus praesit »; mixtum tamen aristocratia, quatenus « sub ipso sunt aliqui principantes secundum virtutem », idest quatenus ille principes eligit, qui ab eius auctoritate pendentes diversa obeunt regni officia; et democratia, quatenus hi principes de omni populo eliguntur.

¹ *De Regim. Princ.*, lib. I, c. 5.

² *Ibid.*

³ Cf. Taparelli, *Esame critico degli Ordini rappresentativi nella moderna società*, Roma 1854; et Audisio, *Op. cit.*, lib. III, tit. VIII, p. 283 sqq. — ⁴ *Istit. di civile filos.*, t. I, p. 550.

⁵ ¹a 2^{ae}, q. XCV, a. 4 c.

Quod explicat hoc exemplo: « Moyses, et eius successores gubernabant populum, quasi singulariter omnibus principantes, quod est quaedam species regni. Eligebantur autem septuaginta duo Seniores secundum virtutem . . . et hoc erat aristocraticum; sed democraticum erat, quod isti de omni populo eligebantur ¹ ».

ART. XII. *De iuribus potestati civili annexis*

117. Potestas civilis in ipsa sui notione ius perfectum gubernandi communitatem includit ². Iam hoc ius in legibus decernendis praecipue consistit: « Philosophus denominat regnativam a principali actu regis, qui est leges ponere: quod etsi conveniat aliis, non convenit eis, nisi secundum quod participant aliquid de regimine regis ³ ».

118. Re quidem vera, « nomen regni a regendo est sumtum; regere autem providentiae actus est . . . ; providentia autem est ordinare in finem ⁴ ». Quocirca, « gubernare est movere aliquos in debitum finem ⁵ ». Pertinet igitur ad regem movere subditos in debitum finem, nempe ad communitatem bonum societatis. Atqui « movere per rationem et voluntatem est praecipere ⁶ »; praecipuum autem, quod ad bonum commune ordinatur, habet rationem legis ⁷. Ergo leges ferre proprium est potestatis civilis ⁸.

¹ ¹a 2^{ae}, q. CV, a. 4 c.

² Cf. p. 132.

³ ²a 2^{ae}, q. L, a. 1 ad 3.

⁴ *In lib. IV. Sent.*, Dist. XLIX, q. I, a. 2, sol. 5 c.

⁵ ²a 2^{ae}, q. CII, a. 2 c. Et *Contr. Gent.*, lib. IV, c. 20, n. 2.

« Gubernare subditos proprius actus domini est ».

⁶ ²a 2^{ae}, q. CIV, a. 1 c.

⁷ ¹a 2^{ae}, q. XC, a. 2. Cf. part. 1, c. VI, art. 1, p. 155.

⁸ Ex his colligitur magno in errore versari Rousseavium, dum ait potestatem condendi legem non nisi ad populum pertinere posse (*De contract social*, liv. III, c. 1). Hoc enim locum habere potest tantum in regimine democratico, in quo supremum imperium penes populum residet. Quocirca s. Thomas docet quod, secundum regiminiis formas, « condere legem vel pertinet ad totam multitudinem, vel pertinet ad personam publicam, quae totius multitudinis curam habet » (¹a 2^{ae}, q. XC, a. 3 c.). Haec autem persona auctoritatem suam, non vero ius populi, quemadmodum Spedalieri (*Op. cit.*, lib. I, c. 13, § 3, p. 64, ed. cit.), et post eum Kantius (*Elem. metaph. iurisprud.*) contendunt, exercet.

119. Neque audiendi sunt, qui communitatem civilem per legem naturalem regi posse contendunt. Nam « ratio humana non potest participare ad plenum dictamen rationis Divinae, sed suo modo, et imperfecte. Et ideo, sicut ex parte rationis speculativae per naturalem participationem Divinae Sapientiae inest nobis cognitio quorundam communium principiorum, non autem cuiuslibet veritatis propria cognitio, sicut in Divina Sapientia continetur; ita etiam ex parte rationis practicae naturaliter homo participat legem aeternam secundum quaedam communia principia, non autem secundum particulares directiones singulorum; quae tamen in aeterna lege continentur. Et ideo necesse est ulterius, quod ratio humana procedat ad particulares quasdam legum sanctiones ¹. Sane in magna hominum multitudine ex solis legis naturalis generalibus dictaminibus difficillimum foret definire, quid cuique suum, quid alienum censi debet; quomodo cuique iurium suorum usus ad civitatis tranquillitatem obtinendam sit temperandus; aliaque multa, quae ad civilem hominis conditionem, mutuasque civium obligationes pertinent ².

Qua in re admodum praeclara sunt illa Gerdilii verba, quibus explicat, quam ratione princeps subditorum voluntates repraesentare dici possit: « Nam si hoc modo intelligitur, ut in supremo principe potestas publica societatis resideat, sitque illius iuris et muneris totius reipublicae curam sustinere, communique illius bono prospicere; tum princeps totam societatem, ceu pater familiam, recte repraesentare dicetur, quodque iusserit princeps, id societas voluisse merito reputabitur. At vero si hoc sensu intelligi placeat, quasi publica potestas non aliud sit, quam summa et aggregatum minimarum privatae libertatis particularum, quas unusquisque in cumulum contulit; nec alio munere princeps fungatur, quam de depositarii publicae sententiae, consurgentis ex praesenti omnium voluntate; sitque adeo quasi scriba in comitiis, singulorum vota explorans et colligens, et communem deinde sententiam explicans; profecto haec intelligendi ratio cum sacrarum litterarum testimoniis aegre conciliabitur. Etenim suprema potestas, in republica, divina ordinatione consistit, non pactis illis et cumulibus, quorum nulla extat memoria: estque supremus princeps non vicarius populi, sed minister Dei »; *De Princ. civil.*, *Opp.* t. III, p. 350-351, ed. cit.

¹ 1^a 2^{ae}, q. XCI, a. 3 ad 1. Cf. part. I, c. VI, art. 10, p. 207.

² Hac ratione intelligitur etiam, cur leges civiles non sint omnes eadem penes diversas gentes. Etenim « principia communia legis naturae non eodem modo applicari possunt omnibus propter multam va-

120. Iam circa hoc auctoritatis civilis ius quaedam observare par est:

1° Lex civilis a lege divina et naturali dissentire nequit. Nam ita est *regula vel mensura*, ut et ipsa sit « regulata vel mensurata quadam superiori mensura, quae quidem est duplex, scilicet Divina lex, et lex naturae ¹ ». Atqui « quaelibet res recta, et mensurata oportet, quod habeat formam proportionatam suae regulae, et mensurae ² ». Ergo ³. Neque *objective* vera iustitia civilis esse potest, si ab ea absit iustitia naturalis. Nam posset quis forinsecus, actu civili externo, et coram tribunali humani legislatoris legem implere, et tamen coram tribunali legislatoris Divini a iustitia et bonitate actus, quam lex ipsa naturalis requirit, deficere. At equis, violata licet fuerit naturalis lex, adesse tamen diceret humani actus iustitiam et bonitatem? ⁴

2° « Lex civilis suis praeceptis dirigit hominem in communicationibus, quae sunt ad alterum secundum politicam ⁵ ». Quapropter ea tantum decernere potest, quae ad ordinem socialem civilem pertinent, et quidem non nisi propter finem societatis civilis obtinendum. Ex quo consequitur 1° non posse legem civilem spatari circa intrinsecum et proprium familiarum ordinem, sed tantum in extrinseca earumdem communicatione, ex qua fit, ut intrinsecum bonum familiae perficiatur ⁶; 2° multo minus posse se porrigere circa ea, quae religionem respiciunt, sed tantum sanctione sua leges confirmare, quae ab auctoritate religiosa feruntur ⁷.

121. Altera potestas, quae *iudiciaria* appellatur, seu pote-

rietatem rerum humanarum: et ex hoc provenit diversitas legis positivae apud diversos »; 1^a 2^{ae}, q. XCV, a. 2 ad 3.

¹ 1^a 2^{ae}, q. XCV, a. 3 c.

² *Ibid.*

³ Vid. Martinus, *De lege naturali positiones in usum auditorii vindobonensis*.

⁴ Vid. Schrader, *Theses theol.*, Ser. VII, *Comment. de hominum societate generatim*, § 84, p. 27-30, Vindobonae 1869.

⁵ *In lib. III Sent.*, Dist. XXXVII, q. 1, a. 2, sol. 2 c.

⁶ Cf. p. 130 sqq. Vid. etiam quae circa filiorum educationem ostendimus p. 108-109.

⁷ De hac re in alio articulo sermo redibit.

stas dicendi ius¹, et statuendi aequitatem inter litigantes², ad auctoritatem civilem pertinet; siquidem ex tutela iustitiae, quae socialis ordinis fundamentum est, illa potestas manat. Sane, *res* suum cuiusque, idest res et iura non modo a vi externa hostium, sed ab ipsis proximis et civibus maxime periclitantur; atque saepe causae anceps definitio est, ut pars utraque ius sibi vindicet, aut postulet, quod sibi deberi putat. Igitur ex ipso fine auctoritatis civilis, nempe vitae civilis tranquillitate procuranda, quae in eo quidem sita est, ut quisque *res* suum integre obtineat, quiete conservet, et facile recuperet, potestas fluit definiendi, utri parti ius tribuendum sit. « Executio iustitiae, prout ordinatur ad bonum commune, . . . pertinet ad officium regis³ ». Adhaec, « cum iudicium sit ferendum secundum leges scriptas . . . ille, qui iudicium fert, legis dictum quodammodo interpretatur, applicando ipsum ad particulare negotium. Cum autem eiusdem auctoritatis sit legem interpretari, et legem condere, sicut lex condi non potest, nisi publica auctoritate, ita nec iudicium ferri potest, nisi publica auctoritate⁴ ».

122. Haec autem potestas, quatenus versatur in ferendis iudiciis circa facta legibus adversa, et circa poenam, qua plecti merentur, *coactiva* nominatur; siquidem « coactio legis est per metum poenae⁵ ». Sane potestatis civilis partes sunt crimina punire. Id patet 1° ex ipsa leges condendi potestate: nam legis auctoritas sine comminatione poenae nulla est⁶; cum infinitus sit numerus stultorum, qui non tam virtutis amore, quam formidine poenae in officio continendi sunt. « Coactio legis, secundum Phil. in fine *Ethic.*, ad hoc necessaria est, ut illi, qui persuasionibus ad bonum non inclinantur, per poenas

¹ « Iudicium importat, secundum primam nominis impositionem, definitionem, vel determinationem iusti sive iuris »; 2^a 2^{ae}, q. LX, a. 1 c.

² « Iudicium est actus iustitiae, prout iudex ad aequalitatem iustitiae reducit ea, quae inaequalitatem oppositam facere possunt »; 2^a 2^{ae}, q. LXIII, a. 4 c.

³ 2^a 2^{ae}, q. L, a. 1 ad 1.

⁴ 2^a 2^{ae}, q. LX, a. 6 c.

⁵ 1^a 2^{ae}, q. C, a. 9 c.

⁶ Cf part. I, c. VI, art. 8, p. 192 sqq.

cogantur¹ ». 2° Ex eo, quod delicta punire *pertinet ad iustitiam commutativam*²; ac proinde pertinet ad principes; nam « principibus potestas publica committitur ad hoc, quod sint iustitiae custodes³ ». 3° Ex eo quod ad principem spectat curare ordinem civitatis, et perturbatum restaurare, quantum potest: siquidem huiusmodi muneris exercitium cum iure poenali coniungitur; nam « ex parte punientis poena habet rationem . . . ordinis⁴ ». Sane inde obtinetur ordo, quatenus ii, qui ad vitia sunt prona, « malefacere desistentes, et aliis quietam vitam redderent, et ipsi tandem per huiusmodi assuetudinem ad hoc perducerentur, quod voluntarie facerent, quae prius metu implebant, et sic fierent virtuosius⁵ ». Item, ordo perturbatus restauratur, quatenus efficitur, ut qui contra ordinem agit, *ab ipso ordine deprimatur, quae quidem depressio poena est*⁶.

123. Qua in re a veritate turpiter aberrant ii pseudo-politici, qui post Caesarem Beccariam⁷ ius poenam capitis in quosdam reos infligendi a civili potestate ablegant. Re quidem vera, « cura communis boni commissa est principibus habentibus publicam auctoritatem⁸ ». Atqui « occidere malefactores . . . ordinatur ad salutem totius communitatis⁹ ». Ergo, Etenim, « omnis pars ordinatur ad totum, ut imperfectum ad perfectum; et ideo omnis pars naturaliter est propter totum . . . Quaelibet autem persona singularis comparatur ad totam communitatem, sicut pars ad totum. Et ideo, si aliquis homo sit periculosus communitati, et corruptivus ipsius propter aliquod peccatum, laudabiliter, et salubriter occiditur, ut bonum commune conservetur: modicum enim fermentum totam massam corrumpit¹⁰ ». Quod sequenti

¹ In lib. III Sent., Dist. XL, q. I, a. 2 sol. Cf *Contr. Gent.*, lib. III, c. 128.

² 2^a 2^{ae}, q. LXXX, a. 1 ad 1.

³ 2^a 2^{ae}, q. LXVI, a. 8 c.

⁴ *Qq. disp.*, De Malo, q. I, a. 5 ad 12.

⁵ 1^a 2^{ae}, q. XCV, a. 1 c.

⁶ 1^a 2^{ae}, q. LXXXVII, a. 1 c. Cf Pessina, *Trattati elementari sul diritto penale*, lib. I, c. 1, § 22, vol. I, p. 26, Napoli 1856.

⁷ *De delitti e delle pene*, § XXVIII, p. 75 sqq, Livorno 1822.

⁸ 2^a 2^{ae}, q. LXXIV, a. 3 c. — ⁹ *Ibid.*

¹⁰ *Ibid.*, a. 2 c.

exemplo confirmatur: « Sicut medicus in sua operatione intendit sanitatem, quae consistit in ordinata concordia humorum; ita rector civitatis intendit in sua operatione pacem, quae consistit in civium ordinata concordia. Medicus autem abscindit membrum putridum bene, et utiliter, si per ipsum immineat corruptio corporis. Iuste igitur . . . rector civitatis homines pestiferos occidit, ne pax civitatis turbetur ¹ ».

124. Neque dicas flagitiosos homines posse exilio, vel perpetuo carcere puniri, quin vita priventur, praesertim quia scelesti homines possint, donec vivant, in rectam semitam redire. Etenim sunt quaedam delicta, « quae habent aliquam horribilem deformitatem ² », ita ut ordo iustitiae postulet, ut illorum auctores maximo bono, quod ceterorum fundamentum est, nempe vita, priventur. Idem dicatur de reis huiusmodi scelerum, « quae inferunt irreparabile nocumentum ³ »; siquidem digni ipsi sunt, ut in perpetuum a societate humana submoveantur. Atque experientia etiam testatur alias poenas neque ad coercendum scelestos satis esse, ibi enim scelera in dies augentur, ubi poena mortis nunquam infligitur; neque ad securitati reipublicae consulendum; nam carceribus detenti, vel in exilium pulsati occultis fautorum consiliis et artibus in perniciem civitatis saepe utuntur, atque quavis tumultus occasione arrepta, ad pristinum statum, cum maxima boni publici iactura, revertuntur. Possunt quidem flagitiosi homines meliorem facere vitam suam: ast inde « non prohibetur, quin iuste possint occidi; quia pe-

¹ *Contr. Gent.*, lib. III, c. 146, n. 5. Ex qua argumentatione colligitur, ius huiusmodi non ex eo oriri, quemadmodum Beccaria et Bentham nobis obiciunt, quod singuli cives ipsum in civilem potestatem transfundunt; sed ex eo quod « homines, qui in terris super alios constituuntur, sunt quasi Divinae Providentiae executores: Deus enim per suae Providentiae ordinem per superiora inferiora exequitur . . . Hinc est quod dicit Apostolus *Rom.* 13, 4, de potestate terrena, quod non sine causa gladium portat; Dei enim minister est, vindex in iram ei qui male agit; et *I Petr.* 2, 13, dicitur, *Subiecti estote omni humanae creaturae propter Deum, sive regi quasi praecellenti, sive ducibus tamquam ab eo missis ad vindictam malefactorum, laudem vero honorum »*; *Contr. Gent.*, lib. III, c. 146.

² ^{2^a 2^{ae}}, q. LXVI, a. 6 ad 2.

³ *Ibid.*

riculum, quod de eorum vita imminet, est maius, et certius, quam bonum, quod de eorum emendatione expectatur ⁴ ».

125. Arhensio autem obiicienti hominem, qui vita adimitur ad terrorem aliis incutiendum, personali sua dignitate spoliari ², iam Doctor noster occurrerat, inquit: « Dicendum, quod homo peccando ab ordine rationis recedit; et ideo decedit a dignitate humana, prout scilicet homo est naturaliter liber, et propter seipsum existens; et incidit quodammodo in servitutem bestiarum, ut scilicet de ipso ordinetur, secundum quod est utile aliis, secundum illud *Ps.* 48, *Homo, cum in honore esset, non intellexit; comparatus est iumentis insipientibus, et similis factus est illis*: et *Prov.* 2 dicitur, *Qui stultus est, serviet sapienti*. Et ideo quanvis hominem in sua dignitate manentem occidere potest esse bonum, sicut occidere bestiam: peior enim est malus homo, quam bestia, et plus nocet, ut *Philos.* dicit in 1 *Politic.*, et in 7 *Ethic.* ³ ».

126. Porro hanc, de qua locuti sumus, triplicem regiam auctoritatem ut princeps exercent, oportet, ut *sit munitus ministris* ⁴, « ut per eos exercentur officia, distribuantur opera, et administrentur necessaria ⁵ ». Quod tamen haud in-

¹ *Contr. Gent.*, lib. III, c. 146. Subdit sanctus Doctor: « Habent etiam in ipso mortis articulo facultatem, ut per poenitentiam convertantur ad Deum. Quod si adeo sunt obstinati, quod etiam in mortis articulo cor eorum a malitia non recedit, satis probabiliter aestimari potest, quod numquam a malitia respiciant ». Cf. etiam ^{2^a 2^{ae}}, q. XXV, a. 6 ad 2. Atque in memoriam revocare praestat scopum poenae tantum in emendatione rei haud consistere (cf. part. I, loc. cit., p. 199-200). « Dicendum, quod poena, quae etiam secundum leges humanas infligitur, non semper est medicinalis ei, qui punitur, sed solum aliis; sicut cum lairo suspenditur, non ut ipse emendetur, sed propter alios, ut saltem metu poenae peccatore desistant, secundum illud *Prov.* 19, 25, *Pestilente flagellato, stultus sapientior erit »*; ^{1^a 2^{ae}}, q. LXXXVII, a. 3 ad 2.

² *Corso di Diritto naturale*, II Parte speciale, Prima Divisione, sez. I, c. VI, § 2, p. 322-324, Milano 1857.

³ ^{2^a 2^{ae}}, q. LXI, a. 2 ad 3. Alias obiectiones solutas invenies apud Petr. Gnaccarini, *Il diritto di punir di morte*, c. XI, p. 110 sqq., Teramo 1844.

⁴ *De Regim. Princ.*, lib. II, c. 8. — ⁵ *Ibid.*, c. 10.

telligendum est eo, quo Montesquieu docet, modo, ita nempe ut tripartita illa potestas in uno eodemque subiecto non resideat, sed separata in diversis existat¹, verum ita ut exerceatur quidem a diversis subiectis, quae tamen ad unum sive physicum sive morale auctoritatis centrum referantur, a qua deriventur, et quasi motum accipiant: secus harmonica operatione ordinisque constantia societas destitueretur². Quod innuisse videtur Doctor noster, ubi ait iustitiam esse in principe, *sicut virtutem architectonicam*³.

ART. XIII. De principis et subditorum officiis, ubi an liceat in tyrannum insurgere inquiritur

127. Imperantis officia ex ipso imperii fine colligens doctissimus Gerdilius, ita inquit: « Christiana disciplina omnem nos iustitiam docet. Hac tenentur supremae potestates omnes suas curas et cogitationes in bonum civitatis conferre: quippe *ministri Dei sunt in bonum*, in id constituti, ut, per laudem honorum, et vindictam malorum, iustitia et pax, omnesque bonae artes in civitate vigeant, et efflorescant; omnesque cives, ordinatae concordiae vinculo consociati, quietam et tranquillam vitam agant cum honestate coniunctam. Nec enim Deus populos creavit propter summos imperantes, sed summos imperantes propter populorum bonum esse voluit⁴: illi ergo Divinam Providentiam in rebus humanis referunt ac repraesentant, propterea dii vocantur in sacris Litteris. Cui augustissimo nomini ac muneri satisfacere non possunt, nisi quae Divinam Providentiam in universi gubernatione comitantur, sapientiam iustitiam bonitatem et clementiam, ipsi pro viribus in civitate administranda imitari studeant; seque populorum patres et esse et audiri omnino velint; eamque unam et veram esse principis gloriam meminerint, si quos

¹ *Esprit des lois*, lib. XI, c. 6.

² Vid. Romagnosi, *Giurispr. teor.*, part. I, tom. VII, c. II, vol. III, par. 1554, Milano 1845.

³ 2^a 2^{ae}, q. LX, a. 1 ad 4.

⁴ Advertito hoc intelligendum esse de auctoritate, qua princeps oratur, non autem de persona concrete spectata. Quare falso inde infert Macarel (*Élém. de droit polit.*, tit. 3, c. I, p. 24, Bruxelles 1836), *reges esse patrimonium populorum*.

Deus homines ipsis velut suae Providentiae administris credidit, eos paterno affectu complectantur, ac regant¹».

128. Quod si civilis potestas ad bonum civium ordinatur², illud praecipue consequitur, principi iura subditorum laedere haud licitum esse, e. g., societatis onera eis imponere plusquam necessitas, aut opportuna utilitas postulet³; impedire quominus perfectioris vitae genus subditi suscipiant⁴; eos obligare, ut a pestiferis quibusdam fontibus doctrinam hauriant. Quin potius tenetur princeps subditorum pro viribus iura tueri, maxime quae ad veritatis cognitionem, atque ad virtutis, et verae Religionis exercitium spectant⁵; iisque o-

¹ *De princip. civili*, *Opp.* t. III, p. 333, ed. cit. Quod idem s. Thomas docuerat his verbis: « Hoc igitur officium rex se suscepisse cognoscat, ut sit in regno, sicut in corpore anima, et sicut Deus in mundo. Quae si diligenter recogitet, ex altero iustitiae zelus in eo accenditur, dum considerat ad hoc se positum, ut loco Dei iudicium regno exerceat: ex altero vero mansuetudinis et clementiae lenitatem acquirit, dum reputat singulos, qui suo subsunt regimini, sicut propria membra »; *De Reg. Princ.*, lib. I, c. 12.

² « Rex est, qui unius multitudinem civitatis, vel provinciae, et propter bonum commune regit »; *De Reg. Princ.*, lib. I, c. 1.

³ « Dicendum, quod si principes a subditis exigant, quod eis secundum iustitiam debetur, propter bonum commune conservandum, etiamsi violentia adhibeatur, non est rapina. Si vero aliquid principes indebite extorqueant per violentiam, rapina est, sicut et latrocinium. Unde dicit Augustinus in 4 *De Civ. Dei*: *Remota iustitia, quid sunt regna, nisi magna latrocinia? quia et latrocinia quid sunt, nisi parva regna? Et Ezech. 22, dicitur: Principes eius in medio eius, quasi lupi rapientes praedam*. Unde ad restitutionem tenentur, sicut et latrones; et tanto gravius peccant, quam latrones, quanto periculosius, et communius contra publicam iustitiam agunt, cuius custodes sunt positi »; 2^a 2^{ae}, q. LXVI, a. 8 ad 3. Et in *Ep. ad Rom. c. XIII*, lect. I: « Dupliciter peccare possunt Principes accipiendo tributa. Primo quidem, si utilitatem populi non procurent, sed solum ad diripiendum eorum bona intendunt. Alio modo ex eo, quod violenter diripiunt supra statutam legem, quae est quasi quoddam pactum inter Regem et populum; et supra populi facultatem.

⁴ 2^a 2^{ae}, q. CIV, a. 4 c.

⁵ Praeclaris verbis Pius Papa IX imperantes de hac re monet, inquit: « Haud possumus quin, pro Nostri muneris ratione, omnes summos principes, aliosque populorum moderatores vehementer in Domino obtestemur, ut aliquando intelligant, ac sedulo considerent gravissimum, quo tenentur, officium curandi, ut in populis religionis amor, cultusque augeatur, ac totis viribus impediendi, quominus in eis